

Bitka kod Plateje

Vladimir Posavec

Privatna klasična gimnazija, Zagreb

Bitka kod Plateje 479. g. pr. Kr. zauzima posebno mjesto kako u grčkoj tako i u cjelokupnoj antičkoj povijesti. Radi se, ponajprije, o nedvojbeno najsnažnijoj koncentraciji vojnih snaga na tlu europske Grčke, a razmjerno tome i o broju ljudskih žrtava. Ta najveća bitka u grčkoj povijesti predstavljala je također i odlučnu pobjedu u Kserksovu pokušaju podčinjavanja Grka¹ u kojoj je potpuno uništena perzijska kopnena vojska na tlu europske Grčke.

U cjelokupnoj povijesti ratova teško da bismo na prste jedne ruke mogli pobrojati napadne vojne operacije koje bi bile usporedive s Kserkovim pohodom na europsku Grčku 480. g. pr. Krista. Nije jednostavno danas ni pokušati predočiti složenost takva vojnog pohoda u organizacijskome smislu, a pogotovo u pogledu logistike.² Brojke koje o snazi perzijske vojske iznose antički autori, uključujući i Herodota iz Halikarnasa, vjerojatno najpouzdanijeg literarnog izvora o grčko-perzijskim ratovima, sasvim sigurno su pretjerane.³ Procjene su uvijek nezahvalno područje, no rasprave o tome ipak traju i danas. Suvremene procjene o snazi Kserksove vojske kreću se između 200.000 i 500.000 ljudi.

U zemlji poput Grčke, koja se ne može pohvaliti brojnim vodotocima i obiljem vode, svakako je jedan od najsloženijih logističkih zadataka bio opskrba pitkom vodom za golem broj ljudi, konja, tegleće marve i stoke, a jednako tako i priprema hrane na dnevnoj bazi za vojsku i neborračko prateće ljudstvo, pri čemu Herodot posebno spominje kuharice, priležnice i eunuhe.⁴

Kserksov je plan zamišljen kao kombinirani pohod snažne kopnene vojske praćene jakim pomorskim snagama, čemu su se grčki polisi predvođeni Spartom i Atenom suprotstavili u dva navrata. Perzijsko je brodovlje nakratko zaustavljeno kod rta Artemizija na sjeveru Eubeje u trodnevnom nizu žestokih sukoba s grčkom mornaricom.⁵

¹ Kako nas izvješćuje Diodor (XI, 1, 3), Kserksa je na pohod protiv Grka nagovorio Mardonije, njegov rođak preko ženidbene veze, koji će kasnije i preuzeti vodstvo nad perzijskom vojskom u Grčkoj.

² O tome raspravlja i Herodot, *Hist.* VII, 187.

³ Prema Herodotu, *Hist.* VII, 186, ukupan broj boraca, pratećeg osoblja i ljudi na brodovima za prijevoz hrane i drugu opskrbu trupa iznosio je 5.283.220 ljudi. Suvremenik zbivanja i vremenski dakako najbliži autor, lirski pjesnik Simonid s otoka Keja, navodi 4.000.000 ljudi, dok Ktesija iz Knida (u Kariji) prema perzijskim izvorima spominje 800.000 vojnika bez pratećih trupa. Broj Kserkovih brodova što ga iznosi Diodor (XI, 3, 7–11) također izgleda nevjerojatnim, dok je kopnena vojska brojala 800.000 ljudi. Njima se pridružilo još 200.000 europskih Grka iz onih polisa koji su pristali uz Perzijance.

⁴ *Herod.*, VII, 187.

⁵ *Herod.*, VIII, 15; *Plut.*, *Temist.*, 8.

Grcima je u velikoj mjeri pomogla i sreća jer je dio perzijske mornarice poslan s ciljem da obiđe Eubeju stradao u oluji.⁶ Perzijska je kopnena vojska, pak, u isto vrijeme nakratko zaustavljena u Termopilama gdje su Lakedemonjani, Tespijci, Tebanci i još nekoliko stotina drugih Grka predvođeni Leonidom⁷ tri dana branili prolaz u Grčku. Leonidin poraz u Termopilama bio je razlog povlačenja grčke mornarice na Salaminu jer nije bilo daljnje potrebe da se štiti bok grčkoj kopnenoj vojsci.⁸

Iako se činilo da je Kserkso nadomak osvajanja Grčke, posebice nakon zauzimanja i razaranja Atene, perzijsko je brodovlje teško poraženo u salaminskom tjesnacu. Antički su pisci veliku ulogu pridavali Temistoklovu nadmudrivanju Kserksa, ali u stvarnosti pomorski je sraz bio jedino moguće rješenje u tadašnjim pozicijama obiju strana. Kserkso je, naime, napadajući Grčku očekivao brzu pobjedu, no vrhunac njegove kampanje bilo je nimalo spektakularno zauzimanje ionako napuštene Atene i vrijeme nije radilo za njega. Na čelu velike vojske našao se u zemlji koja nije obilovala prirodnim resursima, a Grci još nisu bili pokoreni. Istamsku su prevlaku snažno utvrdili,⁹ a iskustvo iz Termopila pokazalo je Kserksu da je napad na utvrđen i dobro branjen položaj unaprijed osuđen na neuspjeh. Jedina je mogućnost bila pomorski napad na Peloponez, za što je preduvjet bilo uništenje grčke mornarice.

Bitka kod Salamine svakako predstavlja svojevrsnu prekretnicu u dotadašnjem tijeku pohoda. Grci su dobili važnu bitku, no nisu dobili rat jer pomorska sila Perzije nije bila uništena. Ostatak brodovlja povukao se na otok Sam, a Kserkso se s većinom vojske vratio u Aziju ostavljajući kopnene snage u Grčkoj. Kraljev je potez potpuno razumljiv. On je bio svjestan da opskrba tako brojne armije na dulji rok nije moguća, a strahovao je i da grčka mornarica ne uništi most preko Helesponta te tako odsiječe perzijsku vojsku.¹⁰ Stoga je prihvatio Mardonijev prijedlog da se kralj s većinom vojske vrati u Aziju i njemu prepusti daljnje vojne operacije s odabranim snagama.¹¹

Nakon Kserksova odlaska sve su perzijske snage napustile Atiku. Mardonijeva vojska prezimila je u Beotiji i Tesaliji pa se dio Atenjana vratio u razorenu Atenu. Razmirice među grčkim saveznicima prijetile su raspadom saveza, čega je očito bio svjestan i Mardonije. Posebno su nezadovoljni bili Atenjani čija je mornarica jamčila sigurnost Peloponeza dok se njihov polis nalazio na nebranjenom dijelu s druge strane utvr-

⁶ *Herod.*, VIII, 13. Kserksovo je brodovlje i prije prvog sraza s grčkom flotom kod Artemizija već teško stradalo u jednoj oluji (*Herod.*, VII, 188–191).

⁷ *Herod.*, VII, 204–207; *Diod.*, XI, 4, 6–7.

⁸ *Herod.*, VIII, 21; *Diod.*, XI, 13, 3; *Plut.*, *Temist.*, 9.

⁹ *Diod.*, XI, 15, 3; *Plut.*, *Temist.*, 9.

¹⁰ *Diod.*, XI, 19, 5.

¹¹ *Herod.*, VIII, 100. Plutarhovo osobno mišljenje, izneseno u Temistoklovu životopisu (*Temist.*, 4), da je Kserkso „iako mu je vojska ostala neokrnjena, pobjegao poslije poraza svojih brodova smatrajući da Helenima više nije dorastao protivnik, a Mardonija je, kako se meni čini, ostavio više zato da Helene spriječi u gonjenju nego da ih potčini” potpuno je neosnovano. Još je izravniji Plutarh u Aristidovu životopisu (*Arist.*, 10) gdje kaže kako se Kserkso silno prepao i odmah požurio na Helespont.

đene Istamske prevlake. Stoga se Mardonije odlučio na diplomatski pokušaj razbijanja grčkog saveza. Napad na utvrđene položaje nije dolazio u obzir, a Grci su odbijali poslati vojsku s Peloponeza pa je Mardonije Atenjanima ponudio sklapanje mira i teritorijalno proširenje. Kad su Atenjani u dva navrata odbili perzijske prijedloge, Mardonijeva je vojska u proljeće ponovno ušla u Atiku i po drugi put zauzela Atenu.¹²

Na inzistiranje Atenjana koji su zaprijetili da će prihvatiti Mardonijeve uvjete Sparta je odlučila poslati savezničku vojsku s Peloponeza u susret Perzijancima. Primivši vijesti o tome, perzijski je zapovjednik povukao svoje snage u Beotiju u blizinu Plateje s namjerom da odvuče savezničku vojsku na otvoren teren gdje bi do izražaja došlo njegovo konjaništvo.

Obje su se vojske tako susrele kod Plateje na ravnici koju je presijecala rijeka Asop, granica između tebanskog i platejskog područja. Perzijski se tabor nalazio na lijevoj strani rijeke na tebanskoj strani. Grčki su saveznici, znajući da je Mardonijeva prednost u snažnom konjaništvu, zauzeli povišene predjele nasuprot rijeci anulirajući na taj način perzijsku prednost. Zapovjednik savezničkih snaga, kralj Pausanija, uopće nije raspolagao konjaništvom jer su tradicionalno konjaništvu usmjereni Tesalci, Makedonci i Beočani bili na strani Perzijanaca. Atenskim je kontingentom od 8000 hoplita s pridruženih 600 Platejana zapovijedao Aristid.

Vrijeme je radilo protiv Mardonija, koji se nalazio u tuđoj zemlji. Bio je svjestan da bi napad na povišene položaje na kojima su se Grci nalazili donio malo uspjeha i želio ih je stoga namamiti u ravnicu. Pokušaj konjaničkog napada propao je kad je poginuo perzijski zapovjednik konjaništva Mastistije.¹³ Ta je manja pobjeda osnažila grčki moral pa se njihova linija pomaknula neznatno naprijed, ali zadržavajući još uvijek položaj na povišenom dijelu. Spartanci i Tegejci držali su desni bok grčke vojske na grebenu, dok su Atenjani bili na drugom brijegu na lijevome krilu. Srednji dio reda na nešto nižem položaju držali su Korinčani i ostali saveznici. Mardonije je uzvratio postrojivši svoju vojsku uz Asop, ali obje strane suzdržavale su se od napada. Prema Herodotu, objema vojskama znamenja su bila nepovoljna i ukazivala na to da će vojska koja prva napadne biti poražena.¹⁴ Vojske su tako stajale na položajima osam dana, a u međuvremenu su Grcima pristizale i nove vojne snage.¹⁵ Mardonije je morao nešto poduzeti pa je poslao konjaništvo da zauzme prijevoj na planini Kiteron, čime je presjekao put opskrbe za grčku savezničku vojsku, a uspjelo mu je i zarobiti konvoj koji je Grcima donosio hranu.¹⁶

Pritisnut vremenom Mardonije je nakon deset dana iščekivanja ipak odlučio pokrenuti napad jedanaestoga dana ujutro, no Mardonijevu je namjeru tijekom noći

¹² *Plut., Arist.*, 10.

¹³ *Plut., Arist.*, 14.

¹⁴ *Herod.*, IX, 36, 37; *Plut., Arist.*, 15.

¹⁵ *Herod.*, IX, 38.

¹⁶ *Herod.*, IX, 39–41.

Pausaniji prenio makedonski kralj Aleksandar pa su Grci ujutro bili pripravní.¹⁷ Taktiziranje koje je potom uslijedilo u grčkim redovima pretvorilo se zamalo u pravu katastrofu za grčku savezničku vojsku. Pausanija je, naime, donio odluku da Atenjane prebaci s lijevog krila savezničke vojske na desno krilo nasuprot Perzijancima, a da Lakedemonjani preuzmu lijevo krilo nasuprot Grcima u Mardonijevu bojnóm redu. Taj manevar nije promaknuo Mardoniju pa je i on odgovorio premještanjem snaga.¹⁸ Isti je manevar na obje strane potom još jednom izveden, nakon čega je Mardonije pokrenuo konjanički napad na Lakedemonjane smještene uz vrelo Gargafiju, jedini izvor vode za grčku vojsku jer se iz Asopa nisu mogli snabdijevati zbog perzijske vojske s druge strane rijeke.¹⁹

Konjanički je napad Perzijanaca onečistio izvor pa je uz nedostatak hrane savezničkoj vojsci prijetila i žeđ. Stoga je uvečer donesena odluka o premještanju snaga na riječni otok u blizini Plateje udaljen oko 2 kilometra od trenutnog položaja.²⁰ Taj je manevar, međutim, bio očito toliko loše organiziran i koordiniran da se umalo pretvorio u propast grčke vojske. Kad je nastupila noć i obustavljen napad perzijskog konjaništva, Grci su se počeli povlačiti, „... ali pri tome nisu imali na umu mjesto za koje su se dogovorili, već su, čim su krenuli, bili jednostavno sretni da se mogu maknuti od konjice prema gradu Plateji”.²¹ Spor među Lakedemonjanima²² odgodio je njihovo povlačenje sve do samoga jutra, a osim njih na položaju su ostali i Tegejci i Atenjani.²³ Uvidjevši da se Lakedemonjani ne povlače, atenski je zapovjednik poslao glasnika s pitanjem za daljnje postupanje, a Pausanija ga je otposlao nazad s nalogom za premještanje na novi položaj. Tako je otpočelo i povlačenje Atenjana, koji su međutim krenuli drugim putem od onoga kojim su se počeli povlačiti Spartanci.²⁴ Dogodilo se tako da su grčki položaji bili u potpunom kaosu, razbacani, razvučeni, nepovezani i bez mogućnosti komunikacije.

Kad je na drugoj strani Mardonije uvidio grčki uzmak s borbenih položaja, odlučio je zanemariti znamenja i pokrenuti vojsku u napad preko Asopa uvjeren da su Grci u bijegu. Dogodilo se tako da su glavni perzijski napad dočekali samo Spartanci i Tegejci. Upravo su Tegejci prvi krenuli u bitku jer žrtve koje su prinosili svećenici u Pausanijino ime nisu bile povoljne pa su Lakedemonjani stoički podnosili napade perzijskih strijelaca mirno čekajući zapovijed za borbu. Uvidjevši da je suočen

¹⁷ Herod., IX, 45; Plut., Arist., 15.

¹⁸ Herod., IX, 46-49; Plut., Arist., 16.

¹⁹ Herod., IX, 49.

²⁰ Herod., IX, 51. Plut., Arist., 16.

²¹ Herod., IX, 52.

²² Epizodu s Amomfaretovim odbijanjem da se povuče s položaja detaljno opisuju i Herodot (IX, 52, 53) i Plutarh (Arist., 17).

²³ Herod., IX, 54.

²⁴ Herod., IX, 55-56.

s glavnim perzijskim napadom, Pausanija je poslao glasnika Atenjanima da se vrate natrag na bojište i uključe u bitku. Iako su se odmah okrenuli i pohitali nazad, Atenjani nisu mogli pomoći Spartancima i Tegejcima jer su ih pri izlazu iz klanca odmah napali Tebanci. Bitka se tako vodila na dva mjesta.²⁵

Kad je Pausanija konačno dobio povoljna znamenja, i Spartanci su konačno krenuli u borbu, neizvjesnu do trenutka kad je ubijen Mardonije. Nakon toga otpočeo je bijeg Perzijanaca prema vlastitom taboru s druge strane Asopa na tebanskom teritoriju.²⁶

U međuvremenu vijest o bitki i o pobjedi stigla je do ostalih Grka koji su se povukli do Plateje pa su sad i ovi pohitali da se priključe borbi i progonu Perzijanaca, koji su se nakon Mardonijeve pogibije utvrdili u svome logoru s drvenim zidinama, odakle su kišom strijela zasipali Lakedemonjane. Tek kad su do poprišta stigli Atenjani otpočeo je uspješan napad na zidine kojem su se uskoro priključili i pristigli ostali Grci. Atenjani su ti koji su uspjeli probiti zidine, a prvi koji su provalili unutar logora bili su Tegejci.²⁷ Kako navodi Herodot, od cijele perzijske vojske preživjelo je oko 3.000 ljudi. Većina Grka koji su se borili na perzijskoj strani borila se slabo, osim Tebanaca, i uglavnom su vrlo brzo pobjegli iz bitke.²⁸

Teško je govoriti o konačnim brojkama, posebice o broju poginulih. Herodot navodi samo 159 poginulih Grka, no on spominje samo Lakedemonjane, Tegejce i Atenjane kao one koji su se stvarno borili.²⁹ Plutarh, koji je imao pristup i drugim izvorima, navodi 1.360 poginulih Grka,³⁰ dok Diodor govori o više od 10.000 mrtvih na grčkoj strani.³¹

²⁵ *Herod.*, IX, 59–61; *Plut., Arist.*, 18, 19.

²⁶ *Herod.*, IX, 63, 65.

²⁷ *Herod.*, IX, 65, 70.

²⁸ *Herod.*, IX, 67.

²⁹ *Herod.*, IX, 70; *Plut., Arist.*, 19.

³⁰ *Plut., Arist.*, 19.

³¹ *Diod.*, XI, 33, 1.

